નકશા શિક્ષક ભાગ ૧ લો.

અથવા

મુંબાઇ ઇલાકાનો નકશો જોવાની નોટ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

ઠક્કર પ્રાગજી ડોસજી.

વારાહી-ઇલાકે પાલણપુર.

અમદાવાદ—આર્યોદય પ્રેસ.

સંવત ૧૯૪૪—સન ૧૮૮૭

नकशा शिक्षक भाग १ लो.

अथवा

ગુજરાત પ્રાંતનો નકશો જોવાની નોટ,

(ગૂ. પ્રાંતની ભૂગોળના સાર સહીત).

ભૂગોળ સાથે આ પ્રાંતનો નકશો શિખવતા પેહેલાં ભૂમી અને નકશાઓનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીને બરોબર કરાવવું જોઇએ. સબબ પ્રથમ કેટલીક દિશાઓની સમજ આપીછે.

આપણી પૃથ્વીને ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ, એવી ચાર દિશાઓ છે. અને અગ્નિ, નૈરૂત્ય, વાયવ્ય તથા ઇશાન એવા ચાર ખુણા છે. (આ ખુણાઓ ઉપર બતાવેલી દિશાઓની વચ્ચે આવેલાછે). જમીનની સપાટી ઉપરથી, ઘણા ખરા લોકો સૂર્યથી, ધૃવના તારાથી (આ તારો ચલાયમાન નથી માટે) અને હોકાયંત્રથી ઓળખે છે. હોકાયંત્રનો શોધ સર્વથી પેહેલાં ચીનના લોકોએ કર્યો કહેવાયછે. ત્યારે જમીનની સપાટી ઉપરથી અને તેના નકશા ઉપરથી દિશાઓ કેવી રીતે પારખી શકાયછે, તેની સમજ નીચે મૂજબ.

अ—જમીનની સપાટી ઉપરથી દિશાઓ ઓળખવાની સમજ— જે તરફ સૂરજ ઉગેછે, તે તરફની દિશાને

પૂર્વ દિશા કહેછે. અને તેની સામેની બાજુને એટલે જે તરફ સૂર્ય આથમેછે, તે દિશાને પશ્ચિમ કહેછે. એમ સૂરજથી આ બંને દિશાઓ ઓળખાય— ત્યાર પછી આપણે બીજી બે દિશાઓ ઓળખવીછે. માટે જે તરફ સૂરજ ઉગતો હોય તે દિશા (પૂર્વ) તરફ આપણે મહો કરીને ઉભા રહેવું, તેથી ડાબા હાથ તરફથી જે દિશા જણાય તેને ઉત્તર દિશા જાણવી અને તેની સામેની એટલે જમણા હાથ ભણીની દક્ષિણ દિશા સમજવી. એ રીતે ઉપર બતાવેલી ચારે દિશાઓ જમીનની સપાટી ઉપરથી સમજાય. હવે દક્ષિણ અને પૂર્વ દિશાની વચમાંનો ખુણો અગ્નિ કહેવાયછે. દક્ષિણ ને પશ્ચિમની વચ્ચે નૈરૂત્ય કોણ હોયછે. ઉત્તર ને પૂર્વની વચ્ચે ઈશાન તથા ઉત્તર અને પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચે વાયવ્ય કોણ આવેલોછે. એ રીતે ચાર ખુણા દિશાઓની વચમાં રહેલાછે.

બ—નકશા ઉપરથી દિશાઓ સમજવાની રીત.— જમીનની સપાટી ઉપરથી દિશાઓ પારખવાનું એકે સાધન નકશામાં કામ લાગતું નથી. પરંતુ નકશો ટાંગેલો હોય, તેની સામા આપણે ઉભા રહેવું. અને જે તરફ આપણું માથું હોય તે ઉત્તર દિશા, પગ ભણી દક્ષિણ દિશા, જમણા હાથ તરફ પૂર્વ અને ડાબા હાથ ભણી પશ્ચિમ દિશા આવેછે. અને પાછળી દર્શાવ્યા પ્રમાણે અરસ પરસ દિશાઓની વચમાં ઉપરના ચાર ખુણા આવેછે.

આ ઉપરથી દિશાઓ કેમ ઓળખવી તેની સમજ બરોબર પડશે. ત્યારબાદ આ પ્રાંતની પાછળ બતાવેલી ચારે દિશાએ શું શું આવેલું છે તે શિખવું અગત્યનું છે, માટે ચારે તરફની સીમાનું જુજ વર્ણન નીચે પ્રમાણે.

સીમા—ઉત્તરે પાલણપુર એજન્સિ, મારવાડ અને શિરોઇ છે. દક્ષિણે આરબી સમુદ્ર, પૂર્વ તરફ સાતપુડા પર્વત, રેવાકાંઠા એજન્સિ, ખાનદેશ વગેરે છે. ને પશ્ચિમે અરબી સમુદ્રછે.

એમ આ પ્રાંતની સીમા વિગેરેની સમજ પડ્યા પછી તેની સ્થિતિ અને વિસ્તાર વિશે કાંઇ માહિતી શિખવવી જોઇએ, તેથી-

अ સ્થિતિ—આ પ્રાંતમાં ઘણાં સંસ્થાન, જીલ્લા, એજન્સિયો, અખાત, બંદરો, શેહેરો વગેરે આવેલાં છે અને તેથીજ તેને પ્રાંત કહેછે. આ પ્રાંતમાં બાજરી, જુવાર, ઘહૂં, મગ, મઠ, કોદરા, ડાંગર, કપાસ, ચોળા, અડદ, તુવેર, વગેરે અનેક જાતનાં અનાજ નીપજેછે. ભૂમી રસાળછે, કેટલાક ભાગમાં લોકો વાડીથી વધારે નિર્વાહ કરેછે. જ્યાં વાડીઓ નથી ત્યાં દૂકાળ સુકાળનો આધાર વરસાદ ઉપરજ છે. લોકો ઉદ્યોગી અને ધનવાન છે. અર્વાચીન કાળની વિદ્યા હૂનરમાં લોકો પ્રવિણ થતા જાય છે, ઘણેખરે ઠેકાણે રેલવે થઇ છે, થતી જાય છે અને દિવસે દિવસે વધારે થશે. ઘણા ભાગમાં પોસ્ટ થઇ છે, તેથી લોકોને થોડે ખરચે દેશાવર સમાચાર

મોકલવા સુગમ પડેછે. એટલુંજ નહીં પણ કેટલેક સ્થળે તાર આવજા કરેછે, તેથી એક પળમાં હજારો ગાઉ સમાચાર મોકલી શકાય છે. ઘણાક ભાગમાં દેશી રાજાનો અમલ છે. (કેટલાકની યાદી આગળ આપવામાં આવશે) તેઓ ઇંગ્રેજને આધીન છે. અને બ્રીટીશ સરકાર તરફથી તેમની દેખરેખ રાખવા એક અમલદાર રહેછે. આ દેશીરાજાઓ વચ્ચે વાંધો પડે તો પંચાત ઇંગ્રેજ કરેછે. કોઇ તાબાનો રાજા ગુન્હો કરેતો તેને યોગ્ય સજા થાય છે. વખતે પદભ્રષ્ટ પણ કરે છે. ન્યાય ખાતાગાં ન્યાયધીશો નીમેલા હોય છે. તેના ઠરાવ ઉપર અપીલ કરવાને આગળ કોરટો હોય છે. આ પ્રાંતમાં કેળવણી ખાતાનું કામ હાલ સારૂં ચાલે છે. ઠેકાણે ઠેકાણે નિશાળો સ્થપાઇ છે. આગળ આ પ્રાંતનું મુખ્ય શેહેર દ્વારકાં ગણાતું, ત્યાર પછી વલ્લભીપુર, પંચાસર, પાટણ વગેરે સેહેરો અનુક્રમે રાજગાદી ગણાતાં. હાલ મુખ્ય શેહેર અમદાવાદ છે. તે સાબરમતી નદીને તીરે છે. આ શેહેર સુધારામાં દિવસે દિવસે આગળ પડતું જાય છે. અહીં ઇંગ્રેજ સરકારના લશ્કરની છાવણી છે. તેમાં ૧,૨૪,૭૬૭ માણસો વસેછે. આ શેહેર ઈ.સ. ૧૪૧૨માં અહમદશાહ નામના પાદશાહે વસાવ્યું કહેવાય છે. શેહેર બાહાર કાંકરીઆ તલાવ, હઠીભાઈની વાડી અને દેરૂં વિગેરે ઘણાં મોટાં

સુંદર સ્થળો છે. શેહેરની અંદર ટ્રેનીંગ કોલેજ, સ્વામીનારાયણનું મંદીર, મોટી હાઇસ્કૂલ, ભદ્ર, દવાખાનાં, છાપખાનાં અને શાહુકારોની મોટી મોટી હવેલીઓ, વગેરે ઘણાં મનોરંજક મકાનોથી શેહેર ભરપુર અને શોભાયમાન લાગે છે. ભાષા ગુજરાતી બોલાય છે. પરંતુ દિવસે દિવસે ઇંગ્રેજી ભાષાનો ઉદય થવા લાગ્યો છે. વૈશ્નવ, વેદ, જૈન, શૈવ, મુસલમાની, ખ્રીસ્તી વગેરે ઘણા ધર્મો ચાલે છે,

બ વિસ્તાર—આ પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૫૧,૩૧૦ ચોરસ મૈલછે. અને ૪૭,૩૭,૦૪૪ માણસની વસ્તી છે. તેના નીચે પ્રમાણે આઠ ભાગ કરેલા છે. ૧ કાઠીઆવાડ એજન્સિ, ૨ પાલણપુર એજન્સિ, ૩ મહીકાંઠા એજન્સિ, ૪ રેવાકાંઠા એજન્સિ, ૫ પંચમહાલ એજન્સિ, ૬ સુરત એજન્સિ, ૭ ખંભાત સંસ્થાન, ૮ ગાયકવાડ સંસ્થાન.

આ દરેક ભાગનું કાંઈ જુજ વર્ણન.

૧—કાઠિઆવાડ એજન્સિ.

આ એજન્સિને અસલ સૌરાષ્ટ્રદેશ કહેતા. તે મોટો દ્વીપકલ્પ છે. ક્ષેત્રફળ ૨૦,૫૫૯ ચોરસ મૈલ છે. ૨૩,૪૩,૮૯૯ માણસો વસેછે. મુખ્ય શેહેર રાજકોટમાં ઇંગ્રેજી છાવણી છે. તેના ચાર ભાગ કરેલા છે.

મુખ્ય ભાગ	મુખ્ય શેહેર.
૧ ઝાલાવાડ	ધ્રાંગધરા.
૨ ગોહેલવાડ	ભાવનગર.
૩ સોરઠ	જુનાગઢ.
૪ હાલાર	જામનગર.

સિવાએ નીચે લખેલાં દશ પ્રગણાં કર્યાં છે.

પ્રગણાનું નામ	તેનું મુખ્ય શેહેર.
૧ ઝાલાવાડ	ધ્રાંગધરા.
૨ ગોહેલવાડ	ભાવનગર
૩ ઉંડ સરવૈયા	ડાઠા.
૪ કાઠીઆવાડ	અમરેલી.
૫ બાબરીઆવાડ	જાફરાબાદ.
૬ હાલાર	નવાનગર.
૭ સોરઠ	જુનાગઢ.
૮ બર્ડો	પોરબંદર.
૯ ઓખામંડળ	દ્વારકાં.
૧૦ મચ્છુકાંઠો	મોરબી.

આ એજન્સિમાં ઘણે ઠેકાણે રજપૂત ઠાકોરોનો અમલ છે. કેટલાક ભાગમાં બાબી ઓલાદના મુસલમાન નબાબનું રાજ્ય છે. આખી એજન્સિનું મુખ્ય શેહેર રાજકોટ ગણાય છે. એમાં ૧ પાલીતાણાનો અથવા શેત્રુંજો.

૨ ગીરનાર, ૩ ચોટીલાનો, ૪ લાંબધાર, ૫ ગીર, ૬ બર્ડો, વગેરે પર્વતો છે. ૧ ભાદર, ૨ શેત્રુંજી, ૩ મચ્છુ, ૪ આજી ઈત્યાદિક ઘણી નદીઓ છે. બાજરી, જુવાર, મગ, મઠ, ઘહૂં વગેરે અનાજ નીપજે છે.

૨ પાલણપુર એજન્સિ.

સો મૈલ લંબાઈ પહોળાઈવાળી આ એજન્સિ ગુજરાતની ઉત્તર દિશામાં આવેલી છે. ૫,૧૬,૪૭૮ લોકો વસે છે, મુખ્ય શેહેર પાલણપુર છે. બનાસ, સરસ્વતી, નીમરાખી, વગેરે નદીઓ છે. પાલણપુર રેલવેસ્ટેસન છે. આ એજન્સિમાં પાલણપુરના દિવાન સાહેબનું અને રાધણપુરના નવાબ સાહેબનું રાજ્ય મોટાં છે. બાકી નવ સંસ્થાનોના અધિપતિઓના તાબામાં એટલી વસ્તી નથી. પાલણપુર અને કાંકેજ ગાયકવાડ સરકારને ખંડણી આપે છે, કૂલ આ એજન્સિમાં ૧૧ સંસ્થાન છે. તે નીચે મુજબ,

મુખ્ય સંસ્થાન.	મુખ્ય શેહેર.
પાલણપુર	પાલણપુર
રાધનપુર	રાધનપુર
વારાહી	વારાહી
તેરવાડા	તેરવાડા
સુઇગામ	સુઇગામ

મોરવાડા.................................મોરવાડા
સાંતલપુર... ....સાંતલપુર
દેવદર........... .... દેવદર
વાવ........................ ....વાવ
કાંકેજ..................................કાંકેજ

મુખ્ય નિકાશ—ઘહુંં, કપાસ, મગ, મઠ, બાજરી, જુવાર, ઇત્યાદિ છે.

૩ મહીકાંઠા એજન્સિ.

આ એજન્સિમાં ૫,૧૭,૪૮૫ લોકોની વસ્તી છે, એના કેટલાક ભાગમાં ડુંગરો આવેલા છે. અને કેટલોક પ્રદેશ સપાટ છે. મુખ્ય શેહેર ઇડર છે. અહમદનગર કરીને મોટું શેહેરછે, તેમાંથી પથ્થરની ખાણો નીકળેછે. એનાં મુખ્ય ૭ પ્રગણાં કરેલાંછે. તેનાં નામ. ૧ રેવર, ૨ વાત્રકકાંઠો, ૩ સાબરકાંઠો, ૪ નાની મારવાડ, ૫ કટોસણ, ૬ બાવીસી, સિવાએ ઈડર, દાંતા, ભાલુસણા, મોહનપુર, માણસા, ઘોડાસર એ સંસ્થાનો છે, સાબરમતી, માજુમ, હાથમતી, વાત્રક, મેશ્વો વિગેરે નદીઓ છે. કેટલાક ભાગમાં રજપુતનો અને કેટલાકમાં કોળી ઠાકોરોનો અમલ છે. વરસમાં શામળાજીનો અને ખેડબ્રહ્માનો એવા બે સારા મેળા ભરાયછે.

૪. રેવાકાંઠા એજન્સિ.

આ એજન્સિમાં ૪૭,૯૨ ચોરસ મૈલ જમીન આ-

વેલી છે. તથા ૫,૪૩,૪૫૨ માણસો વસે છે. સિવાએ ૧ બારીઆ, ૨ છોટા ઉદેપુર, ૩ રાજપીપળા, ૪ લુણાવાડા, ૫ સુંથ, ૬ વાડાસીનોર, નામનાં છ સંસ્થાનો છે. મુખ્ય પર્વત રાજપીપળા છે. મોટામાં મોટી નદીઓ મહી અને નર્મદા છે. બીજી નાની નદીઓ પણ કેટલીક છે.

૫. ગાયકવાડ સંસ્થાન.

એનું મુખ્ય શેહેર વડોદરા ગાયકવાડ સરકારની રાજધાની છે. આ રાજ્ય ઘણાં સંસ્થાનો સાથે સેળભેળ થઈ ગએલું છે. અને તેમાં ઘણાં પ્રગણાં આવેલાં છે. વડોદરામાં બ્રીટીશ છાવણી છે. અને ત્યાં ઇંગ્રેજી અમલદાર રહેછે. આ રાજયના બાવન કિલ્લા જાણવામાં છે. અને દરેક કિલ્લામાં ઘણાં ગામો આવેલાં છે, એકંદર મુંબાઈ ઇલાકામાં આ રાજય સર્વથી પેહેલો નંબર ધરાવે છે,

૬. ખંભાત સંસ્થાન.

એમાં ૩૫૦ ચોરસ મૈલ જમીન આવેલી છે તથા ૮૬,૦૭૪ માણસો રહેછે. મુખ્ય શેહેર ખંભાત કહેવાય છે, અને તે મહી નદીને તીરે આવેલું છે. તેમાં ૩૬૦૦૭ લોકો વસે છે, અફીણ, રૂ, વગેરે નીપજે છે,

૭. પંચમહાલ એજન્સિ.

આ ૬૪૪૦ માણસવાળી એજન્સિમાં કોળી રાજા-

નો અમલછે. ત્યાંની હવા સારી નથી.

૮. સુરત એજન્સિ.

૩૭૮ ગામવાળી આ એજન્સિમાં વાંસદા, ધરમપુર, અને સચીણ નામનાં સંસ્થાનોછે. તેમના ઉપર સુરતના કલેક્ટર સાહેબ અમલ ચલાવેછે.

પાછળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે ગુજરાતના ભાગોની માહીતી મલશે. પછી તે દરેક ભાગમાં કયાં કયાં ગામો, અખાતો, બંદરો વગેરે આવેલાંછે, તે જણાવવા જરૂરછે. તેથી નકશા પ્રમાણે તમામ ગામોની યાદી નીચે પ્રમાણે.

૧ અમદાવાદજીલ્લાનાં ગામો. (૬૩)

૧ અડાલજ	૧૩ ખેરવા	૨૫ દેત્રોજ
૨ અમદાવાદ	૧૪ ગાંગડ	૨૬ દેહેરોલી
૩ ઉવારસદ	૧૫ ગાંફ	૨૭ દાંતીસણા
૪ ઓગાણ	૧૬ ધોળા	૨૮ ધનસુરા
૫ આંબળીઆળા	૧૭ ચલોડા	૨૯ ધોળેરા
૬ આંબારેલી	૧૮ ચોરવડોદરા	૩૦ ધંધુકા
૭ કુહા	૧૯ જેતલપુર	૩૧ નરોડા
૮ કુડા	૨૦ ડેલવાડા	૩૨ નાગનેશ
૯ કોઠ	૨૧ ઢાચી	૩૩ નીનામા
૧૦ ખસ	૨૨ તામનીઆ	૩૪ પરાંતીજ
૧૧ ખારાઘોડા	૨૩ દદુકા	૩૫ પાટડી
૧૨ ખુન	૨૪ દેકાવાડા	૩૬ પીરમ

૩૭ બરવાળા	૪૬ મોઢવાણા	૫૫ સરખેજ
૩૮ બારેજડી	૪૭ માંડલ	૫૬ સણુપુર
૩૯ બારેજા	૪૮ રામપુરા	૫૭ સાકર
૪૦ બાવળા	૪૯ રૂણી	૫૮ સીતાપુર
૪૧ બાવળીઆળી	૫૦ વાવા	૫૯ સાણંદ
૪૨ બોરૂ	૫૧ વાલુકડ	૬૦ શીઆલ
૪૩ મીઠાપુર	૫૨ વાસણા કેળિયા	૬૧ સોનાસણા
૪૪ મોડાસર	૫૩ વીઠલપુર	૬૨ સાંથલ
૪૫ મોડાસા	૫૪ વીરમગામ	૬૩ હરસોલ

(૨) ઓખામંડલનાં ગામો (૧૦).

૧ આરંભડું	૪ ધીણાકી	૮ રૂપેણબંદર
૨ કુચ્છીગઢ	૫ પોસીતરૂં	૯ વરવાળુ
૩ દ્વારકાં	૬ બેટ ૭ મઢી	૧૦ શંખોદ્ધાર

૩—કાઠીઆવાડનાં ગામો (૧૭૧).

૧ અજમેર	૧૦ ઉમરઠા	૧૯ ખાખરીઊં
૨ અરડોઇ	૧૧ કાલાવડ	૨૦ ખીરસરૂં
૩ અડવાણું	૧૨ કુતીઆણું	૨૧ ખુંટવાડા
૪ આટકોટ	૧૩ કુહાડવું	૨૨ ખોડું
૫ આણંદપુર	૧૪ કુંડલા	૨૩ ખંભાળીઆ
૬ આમરણ	૧૫ કોટડું	૨૪ ગઢડા
૭ ઉમરાળા	૧૬ કોઢ	૨૫ ગણોદ
૮ ઉપલેટું	૧૭ કંડોરણું	૨૬ ગારીઆધર
૯ ઊના	૧૮ ખડીયું	૨૭ ગુગલી

૨૮ ગુરગઢ
૨૯ ગોપનાથ
૩૦ ગોંડલ
૩૧ ધોધલા
૩૨ ચરાડવું
૩૩ ચિતળ
૩૪ ચુડા
૩૫ ચોરવાડ
૩૬ ચોક
૩૭ ચોટીલા
૩૮ છત્રીઆર
૩૯ છીકારી
૪૦ છાંયા
૪૧ જસદણ
૪૨ જાળિયું
૪૩ જાફરાબાદ
૪૪ જુનાગઢ
૪૫ જેતપુર
૪૬ જોધપુર
૪૭ જોડિયું
૪૮ જાંબુ
૪૯ ઝીંઝુવાડા
૫૦ ઝીંઝોડુ
૫૧ ઝાંઝમેર
૫૨ ટંકારૂં
૫૩ ડેડાણુ
૫૪ ડાઠા
૫૫ ડુંગર
૫૬ ઢાંક
૫૭ તલસાણા
૫૮ તલાજા
૫૯ તુરખાવ
૬૦ થાન
૬૧ દસાડા
૬૨ દડવા
૬૩ દીવ
૬૪ દેલવાડુ
૬૫ ધુંવાવ
૬૬ લખતર
૬૭ લાઠી
૬૮ લાલપુર
૬૯ લીમડી
૭૦ લીમડા
૭૧ લીલીયા
૭૨ લુણસર
૭૩ લોલીઆણું
૭૪ વવાણિઆબંદર
૭૫ વળા
૭૬ વડાળ
૭૭ વણોદ
૭૮ વંથળી
૭૯ વડોદ
૮૦ વઢવાણ
૮૧ વણા
૮૨ વેરાવળ
૮૩ વાલેજ
૮૪ ધ્રાંગધરા
૮૫ નવીબંદર
૮૬ નવાનગર
૮૭ નાગલપુર
૮૮ નારીચાણા
૮૯ નિંગાળા
૯૦ નીકાવું
૯૧ નેકનામ
૯૨ પરવડી
૯૩ પડધરી
૯૪ પાણશીણા
૯૫ પાલીઆદ
૯૬ પાણીકોઠો
૯૭ પાલીતાણા
૯૮ પાલ
૯૯ પાઠડિયું

૧૦૦ બજાણા
૧૦૧ બગસરા
૧૦૨ બાળંભા
૧૦૩ બાવળી
૧૦૪ બાલાચડી
૧૦૫ બાલાગામ
૧૦૬ બીલખા
૧૦૭ બાંટવા
૧૦૮ બેડી
૧૦૯ ભડકવા
૧૧૦ ભડલી
૧૧૧ ભલસાણા
૧૧૨ ભારમભડી
૧૧૩ ભાડવા
૧૧૪ ભાણવડ
૧૧૫ ભાવનગર
૧૧૬ ભાચા
૧૧૭ ભાડલા
૧૧૮ ભીમોરૂં
૧૧૯ ભીમડાદ
૧૨૦ ભોઇકા
૧૨૧ મદુધા
૧૨૨ મહિકા
૧૨૩ મઝેવડી
૧૨૪ માળિઉં
૧૨૫ માંડવા
૧૨૬ માધવપુર
૧૨૭ મથક
૧૨૮ મીઆણી
૧૨૯ માણપોર
૧૩૦ મીઠાપુર
૧૩૧ મીઠાવડ
૧૩૨ મુળી
૧૩૩ મેવાસા
૧૩૪ મેત્રપુર
૧૩૫ મેઘપુર
૧૩૬ મેંદરડુ
૧૩૭ મૈયારી
૧૩૮ મોજીદડ
૧૩૯ મોરબી
૧૪૦ બોટાડ
૧૪૧ મોડપુર
૧૪૨ માંગરોળ
૧૪૩ માણેકવાડા
૧૪૪ રણનું ટીકર
૧૪૫ રામપરૂં
૧૪૬ રાજકોટ
૧૪૭ રાજપુર
૧૪૮ રાજપરૂં
૧૪૯ રાવળ
૧૫૦ રાણાવાવ.
૧૫૧ રાણપોર
૧૫૨ રાજુલા
૧૫૩ રતીપૂર
૧૫૪ વંથલી
૧૫૫ વાંકાનેર
૧૫૬ સલીયા
૧૫૭ સરા
૧૫૮ સનખડા
૧૫૯ સમનેર
૧૬૦ સરપદડ
૧૬૧ સરધાર
૧૬૨ સાયલા
૧૬૩ સીઆણી
૧૬૪ શીથા
૧૬૫ શીપર
૧૬૬ સુદામડું
૧૬૭ સોનગઢ
૧૬૮ હળવદ
૧૬૯ હલેડું
૧૭૦ હડીઆણું
૧૭૧ સરવાળ

૪ ખેડા જીલ્લાનાં ગામો. (૩૩)

૧ અલીણા
૨ અજરપુરા
૩ આણંદ
૪ ઉતરસંડા
૫ ઉમરેઠ
૬ ઉમેટા
૭ ઓડ
૮ આંત્રોલી
૯ કનીજ
૧૦ કઠલાલ
૧૧ કપડવંજ
૧૨ ચકલાશી
૧૩ ચીત્રાસર
૧૪ ડાસરા
૧૫ ડાકોર
૧૬ નડીઆદ
૧૭ નાપાડ
૧૮ નાવલી
૧૯ પરીયજ
૨૦ પાલી
૨૧ બોરસદ
૨૨ બોરીઆવી
૨૩ ભાલજ
૨૪ ખંભાળી
૨૫ મહીજ
૨૬ મહુધા
૨૭ માતર
૨૮ મેમદાવાદ
૨૯ રઢું
૩૦ લસુંદ્રા
૩૧ વડતાળ
૩૨ વાસદ
૩૩ સારસા

૬ ગાયકવાડી સંસ્થાનનાં ગામો (૫૬)

૧ અમરેલી
૨ આસનેરા
૩ ઇટોલા
૪ આંતરસુંબા
૫ આંતાપુર
૬ કડી. ૭ કલોલ
૮ કારેલ
૯ કોડીનાર
૧૦ કોઠારિઆ
૧૧ કઠવાડા
૧૨ ખેરાળુ
૧૩ ગણદેવી
૧૪ ચંદ્રા. ૧૫ જંત્રાલ
૧૬ જરોદ
૧૭ ટીંબા
૧૮ ડભોઇ
૧૯ ડાંગરવા
૨૦ તલંગપોર
૨૧ તેલારા
૨૨ દેહેગામ
૨૩ દામનગર
૨૪ નવસારી
૨૫ પાટણ
૨૬ બહુચરાજી
૨૭ બહાદરપુર
૨૮ બળેશ્વર
૨૯ બાઇએલ
૩૦ બાજવા
૩૧ બીલીમોરા
૩૨ ભાટકોલ

૩૩ મરોલી	૪૧ વડોદરા	૪૯ સાવલી
૩૪ માહેસર	૪૨ વરીઆવ	૫૦ સાણોદ્રા
૩૫ મેસાણા	૪૩ વાઘોડીઆ	૫૧ સીદરવેલા
૩૬ મીઆગામ	૪૪ વ્રાજપુર	૫૨ સિદ્ધપુર
૩૭ પેટલાદ	૪૫ વડનગર	૫૩ સોજીત્રા
૩૮ તલકવાડા	૪૬ વીસનગર	૫૪ સીનોર
૩૯ લાંઘણજ	૪૭ વીજાપુર	૫૫ સોનગઢ
૪૦ વસો	૪૮ વ્યારા	૫૬ સંખેડા

૭ પાલણપુરનાં ગામો ૧૫

૧ ડીસા	૬ પાલણપુર	૧૧ વારાહી
૨ તેરવાડા	૭ ભાભર	૧૨ વાવ
૩ થરાદ	૮ મુંજપુર	૧૩ સમી
૪ દેવદર	૯ મોરવાડા	૧૪ સુઇગામ
૫ ધાનેરા	૧૦ રાધનપુર	૧૫ સાંતલપુર

૮ પંચમહાલ જીલ્લાનાં ગામો ૧૯

૧ ઔરાલ	૭ ઝાલોદ	૧૪ મિત્રાળ
૨ કાલોલ	૮ ટીંબા ૯ દોહદ	૧૫ મેહેલોળ
૩ કાંકણપુર	૧૦ દેલોલ	૧૬ લીમડી
૪ ગડબારા	૧૧ ધરોળા	૧૭ વેજલપુર
૫ ગોધરા	૧૨ નંદાસર	૧૮ સેહેરા
૬ ચાંપાનેર	૧૩ મલાવ	૧૯ હાલોલ

૯ પંચમહાલ એજન્સિનાં ગામો ૨

૧ જાંબુ ઘોડા	૨ નારૂકોટ

૧૦ ભરૂચ જીલ્લાનાં ગામો ૨૫

૧ અગલેસર
૨ અંકલેશ્વર
૩ આમોદ
૪ કરેલી
૫ કેરવાડા ૬ કાવી
૭ કોલવણ
૮ ચમારગામ
૯ જત્રાણ
૧૦ જંબુસર
૧૧ ટંકારીઆ
૧૨ દેહેગામ
૧૩ દેહેજ
૧૪ ભરૂચ
૧૫ માલપુર
૧૬ માતર
૧૭ રોઝા ટંકારીઆ
૧૮ સજોદ
૧૯ સારોદ
૨૦ શુકલતીર્થ
૨૧ હાંસોટ
૨૨ વાગરા
૨૩ સરભોણ
૨૪ પાનોલી
૨૫ ઈલાવ

૧૧ મહીકાંઠાનાં ગામો ૧૯

૧ અહમદનગર
૨ ઈડર
૩ અંબાભવાની
૪ કટોસણ
૫ ખેડબ્રહ્મા
૬ ઘોડાસર
૭ દાંતા ૮ પેથાપુર
૯ પોળ
૧૦ પોશીના
૧૧ નિઝામપુર
૧૨ મહિસા
૧૩ માલપુર
૧૪ મેઘરજ
૧૫ મોહનપુર
૧૬ માણસા
૧૭ રણાસણ
૧૮ સાદરા
૧૯ શામળાજી

(૧૨) રેવાકાંઠાનાં ગામો. (૧૭)

૧ ઉદેપુર
૨ ચાણોદ
૩ જંબુગામ
૪ તેજગઢ
૫ દેવગઢ
૬ નાંદોદ
૭ પીપલોદ
૮ પાંડુ
૯ ભાદરવા
૧૦ મોહન
૧૧ રાજપીંપળા
૧૨ રાજગઢ
૧૩ લુણાવાડા
૧૪ વાડાસીનોર
૧૫ વીરપુર
૧૬ સોંથ
૧૭ સોજીલા

(૧૩) સુરતજીલ્લાનાં ગામો. (૩૪)

૧ અમલસાડ	૧૩ જલાલપુર	૨૪ મોતા
૨ અમરોલી	૧૪ ડુંગરી	૨૫ માંડવી
૩ ઉમરસાડી	૧૫ તડકેશ્વર	૨૬ વલસાડ
૪ ઉદવાડા	૧૬ તંગવા	૨૭ વાલોડ
૫ ઓરપાડ	૧૭ પારડી રકેળ	૨૮ વાપી
૬ કડોદ ૭ કઠોદરા	૧૮ પારડી	૨૯ વાંકાનેર
૮ કતારગામ	૧૯ બહુધાન	૩૦ સરભાણ
૯ કાલાઆવાડી	૨૦ બગવાડા	૩૧ સાદડવેલ
૧૦ કીમ	૨૧ બારડોલી	૩૨ સાપણ
૧૧ કુડસદ	૨૨ ભૂતસર	૩૩ સુરત
૧૨ ચીખલી	૨૩ મટવાડ	૩૪ રાંદેર

(૧૪) સુરત એજન્સિનાં ગામો. (૭)

૧ ડુમસ	૩ ધરમપુર	૫ ભીમપોર
૨ દેવકીઉનાઈ	૪ ફતેપુર	૬ વાંસદા ૭ સચીણ

પર્વતોની યાદી. (૧૦)

પર્વતનું નામ.	ક્યા પ્રાંતમાં છે.
૧ આબુ	મહીકાંઠા એજન્સિની ઉતરે છે
૨ અલેચ પર્વત	કાઠીઆવાડ એ. જોધપુર પાસે
૩ ગીરનાર પર્વત	કાઠીઆવાડ એ. જુનાગઢ પાસે
૪ ગીરનો પર્વત	કાઠીઆવાડમાં માણેકવાડાની દક્ષિણે
૫ ચોટીલાનો પહાડ	ચોટીલા પાસે (કાઠીઆવાડમાં).
૬ પાવાગઢ	પંચમહાલ જીલ્લામાં ચાંપાનેર પાસે

૭ બર્ડો પર્વત	કાઠીઆવાડમાં ભાણવડ પાસે
૮ મોરધાર	કાઠીઆવાડમાં ચોકની દક્ષિણે
૯ લાંબધાર	કાઠીઆવાડમાં સોનગઢની દક્ષીણે
૧૦ શેત્રુંજો	કાઠીઆવાડમાં ચોકની ઉત્તરે

બીજા નાના મોટા પર્વતો ઘણાછે. પણ તેમનાં નામ નકશામાં મુદલ દર્શાવેલ ન હોવાને લીધે અહીં દાખલ કર્યા નથી.

નદીઓની યાદી. (૪૯).

નદીનું નામ.	કયાપ્રાંતમાં વહેછે.	કયાં મળેછે.
૧ આજી નદી	કાઠીઆવાડમાંછે	કચ્છના રણને મળેછે
૨ આપી નદી	એજન	કચ્છના અખાતને ,,
૩ આઝોપ નદી	,,	ભાદર નદીને મળેછે
૪ ઉમઈ નદી	,,	કચ્છના રણને મળેછે
૫ ઉંડ નદી	,,	કચ્છના અખાતને ,,
૬ ઓરંગા નદી	સુરત જીલ્લામાં	સમુદ્રને મળેછે
૭ અંબીકા નદી	,,	,,
૮ કંકાવટી નદી	કાઠીઆવાડમાં	કચ્છના રણને મળેછે
૯ કાલુભાડ નદી	,,	કચ્છના અખાતને ,,
૧૦ કીમ નદી	રેવાકાંઠામાં	ખંભાતના અખાતને,,
૧૧ કોલક નદી	સુરત જીલ્લામાં	સમુદ્રને મળેછે
૧૨ ખાભા નદી	કાઠીઆવાડમાં	એજન
૧૩ ગોંડલી નદી	એજન	ભાદર નદીને મળે:
૧૪ ઘી નદી	,,	કચ્છના અખાતને

૧૫ ઘોડાધ્રાઇ નદી	કાઠીઆવાડમાં	કચ્છના રણને મળેછે
૧૬ ઢાઢર નદી	ગાયકવાડીમાં	ખંભાતના અખાતને
૧૭ તાપી નદી	એજન	સમુદ્રને મળેછે
૧૮ દમણગંગા નદી	સુરત તથા થાણાવચે	એજન
૧૯ ધારતવડી નદી	કાઠીઆવાડમાં	એજન
૨૦ નીભણી નદી	એજન	ભોગાવાને મળેછે
૨૧ પાર નદી	સુરત જીલ્લામાં	સમુદ્રને મળેછે
૨૨ નર્મદા નદી	રેવાકાંઠામાં	ખંભાતના અખાતને
૨૩ પાનમ નદી	પંચમહાલ જીલ્લામાં	મહી નદીને મળેછે
૨૪ પુર્ણા નદી	ગાયકવાડી સંસ્થાન	સમુદ્રને મળેછે
૨૫ ફુલકુ નદી	કાઠીઆવાડમાં	કચ્છના રણને મળેછે
૨૬ બનાસ નદી	પાલણપુરમાં	એજન
૨૭ બગડ નદી	કાઠીઆવાડમાં	ખંભાતના અખાતને
૨૮ ભુખ્રી નદી	એજન	સમુદ્રને મળેછે
૨૯ બાંભણ નદી	એજન	કચ્છના રણને મળેછે
૩૦ ભાદર નદી	એજન	સમુદ્રને મળેછે
૩૧ ભોગાવો નદી	એજન	નળસરોવરને મળેછે
૩૨ મચ્છુ નદી	એજન	કચ્છના રણને મળેછે
૩૩ મહીનદી	રેવાકાંઠામાં	ખંભાતનાઅખાતને,,
૩૪ માલવણ નદી	કાઠીઆવાડમાં	સમુદ્રને મળેછે
૩૫ મીંઢોલા	સુરતમાં.	એજન
૩૬ રામાવતી નદી	કાઠીઆવાડમાં	કચ્છના અખાતને ,,
૩૭ રૂપેણ નદી	,,	સમુદ્રને મળે છે
૩૮ રૂપેણનદી	પાલણપુરમાં	કચ્છના રણને મળેછે

૩૯ લીમડીનો ભોગા	કાઠીઆવાડમાં	સમુદ્રને મળેછે
૪૦ વાત્રક નદી.(વૌ	મહીકાંઠામાં	સાબરમતીને મળેછે
૪૧ શેઢી નદી	રેવાકાંઠામાં	વાત્રકને મળેછે
૪૨ રાયડી નદી	કાઠીઆવાડમાં	સમુદ્રને મળેછે
૪૩ સરસ્વતી નદી	પાલણપુરમાં	કચ્છના રણને મળેછે
૪૪ સાબરમતી	કાઠીઆવાડમાં	ખંભાતના અખાતને,,
૪૫ સાળવી નદી	એજન	સમુદ્રને મળે છે
૪૬ સામર નદી	એજન	એજન
૪૭ સીંગવડો નદી	એજન	એજન
૪૮ શેત્રુંજી નદી	એજન	ખંભાતના અખાતને
૪૯ હીરણી નદી	એજન	સમુદ્રને મળેછે

બંદરોની યાદી.

બંદરનું નામ અને કયાંછે.

૧ ઉદવાડા—સુરત જીલ્લામાંછે. ૨ ઘોઘા—ખંભાતના અખાતને કાંઠેછે. ૩ જાળિયુ—કચ્છના અખાતને કાંઠેછે. ૪ ટંકારિઆ—ભરૂચજીલ્લામાંછે. ૫ દીવબેટ—કાઠીઆવાડની દક્ષિણે સમુદ્રને કાંઠે. ૬ દેહેજ—ખંભાતના અખાતને કાંઠેછે. ૭ નવીબંદર—કાઠીઆવાડમાં સમુદ્રને કાંઠેછે. ૮ પોરબંદર—કાઠીઆવાડમાં સમુદ્રને કાંઠે છે. ૯ બેડી—કચ્છના અખાતને કાંઠેછે. ૧૦ ભરૂચ—ભરૂચ જીલ્લામાંછે. ૧૧ ભાવનગર—કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં છે. ૧૨ માંગરોળ—કાઠિઆવાડમાં સમુદ્રને કાંઠેછે. ૧૩ વલસાડ—સુરત જીલ્લામાંછે. ૧૪ વવાણીઆબંદર—સમુદ્રને કાંઠેછે. ૧૫ વેરાવળ—સમુદ્રના કાં-

ઠા ઉપરછે. ૧૬ સલાયા—કચ્છના અખાતને કાંઠેછે. ૧૭ સુરત—સુરત જીલ્લામાંછે.

પ્રશ્નોતર.

પ્ર. ગુજરાતમાં મુખ્ય દેશીરાજ્યો કયાં કયાંછે અને તેમનું મુખ્ય શેહેર શું ને તે કયી નદી ઉપરછે.

ઉ. ૧ ગાયકવાડનું રાજ્ય મુખ્ય શેહેર વડોદરા. વિશ્વામિત્રી નદી ઉપર છે. (૨) ઈડર મુખ્ય શેહેર ઈડરછે. (૩) જામનગર મુખ્ય શેહેર જામનગર અથવા નવાનગર. (૪) જુનાગઢનું મુખ્ય શહેર જુનાગઢ. (૫) પાલણપુરનું મુખ્ય શહેર પાલણપુર લડબી નદી ઉપરછે. (૬) રાધનપુર મુખ્ય શેહેર રાધનપુર બનાસ નદી ઉપરછે. (૭) ખંભાત મુખ્ય શેહેર ખંભાત મહીનદી ઉપરછે. (૮) નાંદોદ મુખ્ય શેહેર નાંદોદ. નર્મદા નદી ઉપરછે. એ સિવાએ બીજાં ઘણાંક દેશી રાજ્યોછે.

પ્ર. ગુજરાતમાં જાત્રાનાં સ્થળો કયાં કયાં છે અને તે કઈ કઇ જાતના લોકોનાં છે તે કહો ?

ઉ. દ્વારકા, ગિરનાર, ડાકોર, બેચરાજી, પ્રભાસપાટણ, સામળાજી, સિદ્ધપુર, ચાણોદ, શુકલતીર્થ વિગેરે હિંદુ લોકનાં પવિત્ર ધામ છે.

પ્ર. કઈ નદીઓને લોકો પવિત્ર ગણે છે.

ઉ. નર્મદા, તાપી, સાબરમતી, સરસ્વતી વિગેરે.

પ્ર. ગુજરાત પ્રાંતમાં અખાતો કયાં કયાં આવેલાંછે ?

ઉત્તર. ખંભાતનો અખાત અને કચ્છનો અખાત.

પ્ર. રણ ક્યાં આવેલાં છે? તે બોલો. ઉ. કચ્છનું રણ.

પ્ર. સાબરમતી, સરસ્વતી. વિશ્વામિત્રી, મહી. શેત્રુંજી, ભાદર, બનાસ, નર્મદા, તાપી, હાથમતી, લડબી, ઢાઢર અને વાત્રક, એ નદીઓ ક્યાંથી નીકળી કોને મળે છે, અને તે ઉપર ક્યાં ક્યાં શેહેરો આવેલાં છે?

ઉ. ૧ સાબરમતી, મહીકાંઠામાં આવેલા ડુંગરોમાંથી નીકળી ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ વહી ખંભાતના અખાતને મળેછે, તેના ઉપર ઘણાં શેહેરો આવેલાંછે. પરંતુ અમદાવાદ સર્વથી મોટુંછે (૨) સરસ્વતી—શિરોઈના પહાડમાંથી નીકળી પાલણપુર એજન્સિમાં થઇ પશ્ચિમ તરફ કચ્છના રણને મળેછે. અને તે ઉપર પાટણ, સિદ્ધપુર વિગેરે શેહેરો આવેલાંછે. (૩) વિશ્વામિત્રી—રેવાકાંઠા એજન્સિના ડુંગરોમાંથી આ નદી નીકળેછે. તે ગાયકવાડી રાજમાં વહી ઢાઢર નદીને મળે છે. છેવટ આ બંને નદીઓનાં પાણી ખંભાતના અખાતમાં જાયછે. આ નદી ઉપર મોટામાં મોટું શેહેર વડોદરાછે. (૪) મહી—માળવા તરફના પહાડોમાંથી આ નદી નીકળેછે. તે દક્ષિણ તરફ વહી લુણાવાડા, ખંભાત, વગેરે ગામોની થડમાં થઇ ખંભાતના અખાતને મળે છે. (૫) શેત્રુંજી—કાઠીઆવાડમાં ગીર પર્વતમાંથી નીકળી સોરઠમાં થઈ ખંભાતના અખાત સુધી જાય છે. તેને તીરે પાલીતાણા મોટામાં મોટું શેહેર છે. (૬) ભાદર—કાઠીઆવાડના ડુંગરમાંથી નીકળી તે દ્વીપકલ્પના કેટલાક ભાગમાં વહી છેવટે આરબી સમુદ્રમાં જાય છે. તેના

ઉપર જેતપુર, નવીબંદર ઈત્યાદીક શેહેરો આવેલાં છે. (૭) બનાસ–શિરોઇના પહાડમાંથી નીકળી પાલણપુર એજન્સિ-માં થઈ કચ્છના રણમાં જાય છે. તેના ઉપર રાધનપુર, ડી-સા વિગેરે શેહેરો આવેલાં છે. (૮)નર્મદા સાતપુડા પર્વતમાંથી નિકળી પશ્ચિમ તરફ વહેતી ખંભાતના અખાતમાં જાય છે. ચાણોદ, નાંદોદ, શુકલતીર્થ, ભરૂચ, વીગેરે ઘણાં ગામો તેના તીર ઉપર આવેલાં છે. (૯)તાપી એ સાતપુડા પર્વત-માંથી ઉત્પન્ન થઇ પશ્ચિમ તરફ વહેતી અરબીસમુદ્રને મળે છે. બહુધાન, રાંદેર, સુરત, વિગેરે શેહેરો તેના કાંઠા ઉપર છે. ૧૦હાથમતી–મહીકાંઠાના ડુંગરોમાંથી નીકળી દક્ષિણ તરફ વહી સાબરમતીને મળેછે. આ નદી ઉપર મોટું શેહેર અહ-મદનગર છે. (૧૧) લડબી–આ નદી ઉત્તર તરફના પહાડો-માંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેની તીરે પાલણપુર છે. (૧૨) ઢાઢર રેવાકાંઠામાં આવેલા કોઇ પહાડમાંથી નીકળી ખંભાતના અ-ખાતમાં જાયછે તેના ઉપર ટંકારીઆ વગેરે ગામો આવેલાંછે. ([illegible] વાત્રક–એ ડુંગરપુર પાસેના કોઇ ડુંગરમાંથી નીકળી સા-

ને મળેછે. મેહેમદાવાદ ખેડા વગેરે શેહેરો તેની પાસેછે.

કચ્છના રણમાં અને ખંભાતના અખાતમાં
ો મળેછે.

અ કચ્છના રણમાં–બનાસ, સરસ્વતી, રૂપેણ, ડબી, મચ્છુ, ફલકુ, ઇત્યાદી ઘણી નદીઓ મળેછે.

ંભાતના અખાતમાં નર્મદા, સુકભાદર, મહી, સાબરમતી, વગેરે ઘણીક નદીઓનાં પાણી

મળે છે.

પ્રશ્ન. સૌરાષ્ટ્ર, જાગનગર, પ્રભાસપાટણ, રાજનગર, અણહીલપુર પાટણ, બરોડા, રામનગર, સુદામાપુરી, એ શેહેરોનાં બીજાં નામ હોય તો તે કહો?

ઉત્તર. સૌરાષ્ટ્રને કાઠીઆવાડ કહેછે, જામનગર=નવાનગર કે નગર, પ્રભાસપાટણ=સોગનાથ પટ્ટણ, રાજનગર=અમદાવાદ, અણહીલપુરપાટણ=પાટણ, બરોડા=વડોદરા, રામનગર=ધરમપુર, સુદાગાપુરી=પોરબંદર.

પ્રશ્ન. નીચેનાં શેહેરો શાનેવાસ્તે પ્રખ્યાતછે, અમદાવાદ, રાજકોટ, ખંભાત, વડોદરા, સુરત, ભાવનગર, જુનાગઢ.

ઉતર-અમદાવાદ સાબરમતી નદી ઉપર ગુજરાતની રાજધાનીછે, અહીં વેપાર ઘણો ચાલેછે. તથા અનેક કારખાનાંને માટે પ્રખ્યાતછે. વડોદરા ગાયકવાડી રાજયધાની છે. અને તે વિશ્વામિત્રી નદી ઉપરછે, મહારાજા શિઆજીરાવની રાજગાદી આ શેહેરમાંછે. રાજકોટ આજી નદી ઉપર કાઠીઆવાડનું મુખ્ય શેહેરછે. આ શેહેરમાં બ્રિટીશ છાવણી તથા રાજકુમાર કોલેજ વગેરેછે. ખંભાત મહી ઉપરછે. આ શેહેરની સૂત્રફેણી વખણાયછે. સુરત ... ને તીરે આવેલુંછે. પ્રથમ તે ગુજરાતમાં મો... ણાતું. અને તેમાં વેપાર રોજગાર ઘણો સારો જોઇએ તેવો વેપાર આ શેહેરનો ગણાતો નથી કાઠીઆવાડમાં સારૂં બંદરછે. અને સુધારામાં ઠી ગઢ મોટું શેહેરછે ને તેની પાસે ગીરનારનો મોટો

સમાપ્ત.